

Jarosław SZEWCZYK

Politechnika Białostocka
Wydział Architektury
Białystok, Polska
e-mail: jarsz@pb.edu.pl

PRZEMIANY KRAJOBRAZU NA BIAŁOSTOCCZYŹNIE

słowa kluczowe: krajobraz kulturowy, Białostoczczyzna, szachownia gruntów, toponimia

PROBLEM

Nacisk na ochronę przyrody i zachowanie walorów krajobrazowych coraz silniej wpływa, zwłaszcza ostatnio, na decyzje inwestycyjne (*vide*: lokalne i międzynarodowe implikacje inwestycji drogowej w dolinie Rospudy) oraz na funkcjonowanie lokalnych społeczności. Podstawowe narzędzia, dzięki którym znana przecież od wieków ogólna idea szacunku dla krajobrazu (także: przyrody, dziedzictwa kulturowego itp.), jest wprowadzana w życie, mają charakter prawny – m. in. w zakresie prawa lokalnego. Funkcjonowanie narzędzi prawnych, ich skuteczność, odbiór społeczny i ewentualne pułapki prawne były i nadal pozostają przedmiotem dyskusji w środowiskach prawników, ekologów, architektów, urbanistów, przedstawicieli administracji publicznej itd. i nie są tematem niniejszego artykułu. Natomiast warto zasygnalizować problem oceny krajobrazu, problem waloryzacji – będącej przecież podstawą opracowania prawa lokalnego uwzględniającego różne aspekty ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych w krajobrazie gmin, wsi i miasteczek. Przyczyną dostrzeżenia i poruszenia tegoż tematu jest fakt, że narzędzia prawne oraz wszelkie dokumenty wspierające tworzenie takich narzędzi (strategie rozwoju, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego a także inne: plany rozwoju lokalnego, gminne programy ochrony środowiska itd.), teoretycznie bazujące na wcześniejszym oszacowaniu walorów krajobrazowo-przyrodniczo-kulturowych przez ekspertów, w praktyce przeważnie – przynajmniej w przypadku Podlasia – pomijają aspekt nieustających drastycznych przemian krajobrazu na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Właśnie owe ulotne, zanikłe, zaprzęśnięte wartości pragnę zdefiniować i uwypuklić w niniejszym artykule – zwłaszcza te do niedawna immanentnie obecne w krajobrazie

Podlasia a dziś pomijane w strategiach rozwojowych i opracowaniach planistycznych.

Celem pracy oczywiście nie jest wnioskowanie o modyfikację dokumentów prawa lokalnego w wybranych gminach pod kątem przywrócenia utraconych, czasami wręcz archaicznych a często ekonomicznie szkodliwych elementów krajobrazu, co przeważnie jest już niemożliwe i nie zawsze byłoby pożądane. Celem jest jednak zwrócenie uwagi na niedostrzegane wartości tkwiące ongiś w krajobrazie, które – choć nie są, ale być może w niektórych, szczególnych przypadkach, na wybranych obszarach mogłyby zostać uwzględnione np. przy opracowywaniu przedsięwzięć mających na celu zachowanie dziedzictwa, zwłaszcza finansowanych ze środków unijnych, lub nawet w szczególnych przypadkach przy tworzeniu prawa miejscowego lub podejmowaniu innych decyzji rozwojowo-inwestycyjnych. Ów skromny cel wydaje się istotny, jeżeli nie wszędzie – to przynajmniej na obszarze Polski północno-wschodniej, uważanym za niezwykle wartościowy pod względem tradycyjnych wartości kulturowych oraz przyrodniczych; regionie który od kilkudziesięciu lat ulega drastycznym przeobrażeniom oraz pełen jest paradoksów przestrzennych.

PRZYKŁADY

Poniżej podano wybrane przykłady elementów i cech krajobrazu, które ongiś decydowały o wyrazistości i unikalności Podlasia, zaś obecnie zanikły.

Szachownica gruntów. Dawniej wsie południowej i zachodniej części Podlasia były zamieszkałe przez drobną szlachtę i rozwijały się według odmiennych zasad niż wsie chłopskie. Wśród różnych zmian, które dokonały się na obszarach wiejskich o przewadze osadnictwa drobnoszlacheckiego, warto podkreślić powstanie tzw. zawikłanej szachownicy gruntów¹, które dokonało się wskutek ciągłych działań rodzinnych. Warto zwrócić uwagę na monstrualne rozmiary tejże szachownicy, opisane przez B. Zaborskiego (1926): „We wsi Łapy Kołpaki istnieje gospodarz, jeden z wielu Łapińskich, który swe kilkudziesięciohektarowe gospodarstwo rozrzucone miał aż w 1221 parcelach, nie tylko w swojej wsi, ale i w pozostałych 11 innych Łapach. W Łapach pospolite były gospodarstwa złożone z 600-800 parcel. (...) Widzieliśmy pod Mławą największe parcele po ok. 1 m szerokości” (Zaborski, 1926).

Owa wręcz karykaturalna szachownica gruntów uległa likwidacji dopiero w okresie międzywojennym lub później, ale w niektórych wsiach genetycznie chłopskich

---

¹ Pisał o tym przed niemal 120 laty Tadeusz Łuniewski: „Dzielenie osad szlacheckich w drodze sukcesji odbywa się w ten sposób, że każdy kawałek (zagon, lecha itd.) rozdzielony bywa pomiędzy wszystkich sukcesorów wzdłuż; gdy jednak dział już jest tak wąski, że dalej dzielić niepodobna, np. zagon 4- lub 6-skiłbowy, nie wstrzymuje to jednak od podziału. (...) Z podobnego sposobu postępowania wytworzyły się drobne bardzo działki, prawie rozproszkowane” (Łuniewski T.: *Drobna szlachta: przyczynek do poglądu na stan ekonomiczny i potrzeby małej własności ziemskiej w Królestwie Polskim*, Warszawa 1892; tu cytuję za Marią Biernacką [5, s.110]).

przetrwiała aż do lat siedemdziesiątych. Jakkolwiek obecnie żaden z gospodarzy już nie uprawia 600- 800- lub 1220 parcel gruntowych i nawet w gospodarstwach opartych na paradygmacie rolnictwa ekologicznego nie ma mowy o powrocie do gospodarki opartej na szachownicy gruntowej (była to przecież z konieczności gospodarka trójpolowa z tzw. *przymusem polowym*, zresztą wymuszonym przez ową szachownicę), to jednak wydaje się pożądane pozostawienie jakiegoś jednego, skromnego śladu po owym krajobrazowo-agrarnym kuriozum, tak jak w skansenach chroni się ślady dawnego ludowego budownictwa, dziś przecież zupełnie nie odpowiadającego współczesnym potrzebom. Była przecież owa szachownica czymś najzupełniej realnym, była wyróżnikiem regionu, jej polskie a zwłaszcza podlaskie przykłady zaistniały w podręcznikach geografii i agroekonomii całej Europy, niezwykle silnie oddziaływała na percepcję wiejskiej przestrzeni, o czym zresztą dawniej dość często pisano. Oto W. Biegało (1957) podawał: „długość pól dochodziła do kilku, a niejednokrotnie i do 7 km (w niektórych wsiach okolic Dąbrowy). Szerokość pól gospodarstw o powierzchni 1/4 uczastka (a te były liczne) wynosiła od 2-4 metry. Szachownica na terenie powiatów zachodnich była jeszcze większa” (Biegajło, 1957). Zatem dawniej na Podlasiu spotykano gospodarstwa rozczłonkowane na kilkaset (czasami do 1200) małych, krętych, długich a wąskich parcel – długości nawet do 7 km, wąskich na metr albo półtora a przy tym każda z takich tasiemcowych parcel miewała esowaty, fantazyjnie wygięty kształt.

Mając zatem świadomość absolutnej ekonomicznej szkodliwości dawnej skrajnie *zawikłanej szachownicy gruntów* (na szczęście – z tego punktu widzenia – już całkowicie zanikłej w terenie), należy dostrzec wartość szachownicy jako przestrzennego kuriozum i zarazem jako wyznacznika dawnej tożsamości regionu na rozległych obszarach Podlasia; wartość jako dawnej determinanty krajobrazu, której zanik doprowadził do drastycznych przemian pejzażu wsi. Szachownicę zlikwidowała planowa komasacja gruntów, zarazem powodując dalsze przekształcenia krajobrazu. Niezwykle wyraziście opisuje to zjawisko I. Matus (1997): „Komasacja położyła kres wspólnym wypasom koni, bydła, trzody chlewnej, gęsi i owiec. Na zawsze z wiejskiego pejzażu zniknęły tabuny zwierząt na pastwiskach. (...) Z krajobrazu zniknęły też, królujące niegdyś nad okolicą, grusze-dziczki. W czasach szachownicy służyły za najtrwalsze oznakowanie pól i miedz. Po komasacji traciły swą przydatność i zawadzały podczas prac polowych. Zaczęły umierać również miejscowe nazwy polne, nie było potrzeby nazywania dawnych poletek, scalonych po komasacji. Ta operacja dała też początek wielu przemianom natury społecznej i kulturowej. Stare zwyczaje i obrzędy stopniowo ulegały zapomnieniu. Zaprzestano wspólnego świętowania dożynek, zniknęła tradycja pomocy sąsiedzkiej. Wieś po komasacji nie była już tak zjednoczona jak dawniej, pojawiło się zjawisko izolowania się od współmieszkańców. Scalanie gruntów w niektórych wsiach Białostoczczyzny przeprowadzono dopiero w latach siedemdziesiątych. I właśnie w tych miejscowościach najdłużej

zachowały się niektóre tradycje i dawne zwyczaje. Zamarły wraz z likwidacją szachownicy” (Matus, 1997).

Toponimia. Wspomniane przez I. Matus (1997) zamieranie nazw miejscowych jest kolejnym, w tym przypadku bardzo niepożądanym, objawem nieuchronnych lecz bardzo istotnych zmian w wiejskim krajobrazie. Stawiam tezę, że ochrona krajobrazu z punktu widzenia architekta, powinna uwzględniać także semantykę przestrzeni, której jednym z przejawów są lokalne tradycje toponomastyczne², tj. dotyczące tradycyjnego lokalnego nazewnictwa miejsc i przestrzeni (dróg, strumieni, rozwidleń, uroczysk, lasów, zagajników, źródeł, pagórków i kopców, głązów narzutowych, poszczególnych parcel i siedlisk, starych drzew itp.).

Do niedawna toponimia Podlasia pozostawała niemal wyłącznie w kręgu zainteresowań pracowników naukowych Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej, Uniwersytetu w Białymstoku³. Jednak w listopadzie 2005 r. zainicjowano ciekawe, interdyscyplinarne badania wykraczające poza zainteresowania leksykalno-wschodniosłowiańskie, mianowicie w kilkunastu wiejskich szkołach zlokalizowanych na obszarze „Euroregionu Puszcza Białowieska” zaczęto realizować projekt „Szkolne Koła GIS”. Jesienią 2007 r. zakończono pierwszy etap projektu, którego wynikiem była opracowana za pomocą narzędzi GIS (udostępnionych przez firmę ESRI Polska) mapa i słownik toponimów dziewięciu wsi z najbliższego otoczenia Puszczy Białowieskiej: Czyże, Dobrowoda, Dubicze Cerkiewne, Koszele, Łosinka, Olchówka, Orzeszkowo, Stare Berezowo i Widowo⁴.

---

² *Toponimia* (*toponomastyka, toponomia*; z gr. *topos* – miejsce, *onoma* – nazwa) – dział językoznawstwa zajmujący się badaniem znaczenia i pochodzenia nazw geograficznych (Wikipedia: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Toponimia>).

³ Zob. np.: Sacharuk J. i in.: *Toponimia Puszczy Białowieskiej jako rezultat zróżnicowania etnicznego i językowego dawnego osadnictwa*, [w:] *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe: materiały XI Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Droga ku wzajemności” Białystok 18-20 VII 2003*. [T.] 6 [red.] Michał Kondratiuk i Bazyl Siegień; Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2004 s.65-74. Ogijewicz E.: *Toponimia gminy Orla*. Praca magisterska obroniona w 2003 r. na Uniwersytecie w Białymstoku pod kierunkiem prof. dr hab. J.F. Nosowicza (kierunek: filologia rosyjska), Białystok 2003. Iwaniuk B.: *Toponimia leśnictwa sokólskiego*. Praca magisterska obroniona w 2002 r. na Uniwersytecie w Białymstoku pod kierunkiem prof. dr hab. M. Kondratiuka (kierunek: filologia rosyjska), Białystok 2002. Młodzian K.: *Toponimia gminy Dubicze Cerkiewne*. Praca magisterska obroniona w 2002 r. na Uniwersytecie w Białymstoku pod kierunkiem prof. dr hab. J.F. Nosowicza (kierunek: filologia rosyjska), Białystok 2002. Nowiczko B.: *Toponimia Siemiatycz*. Praca magisterska obroniona w 1996 r. na Uniwersytecie Warszawskim, Filii w Białymstoku, pod kierunkiem prof. dr hab. J.F. Nosowicza (kierunek: filologia rosyjska), Białystok 1996. Buriło J.: *Nazwy terenowe gminy Orla*. Praca magisterska obroniona w 2000 r. na Uniwersytecie w Białymstoku pod kierunkiem prof. dr hab. Z. Abramowicz (kierunek: filologia rosyjska), Białystok 2000.

⁴ Projekt finansowany m.in. ze środków Fundacji Dzieci i Młodzieży, Fundacji PZU oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego.

Podobną inicjatywę, tzw. „Projekt Jahusztowa – zapomniany świat”, zrealizowała młodzież z *Białoruskiego Klubu przy Zespole Szkół w Augustowie* koło Bielska Podlaskiego. Projekt miał na celu m.in. zbadanie i ochronę mikrotoponimów (nazw niewielkich obszarów terenu) w okolicach wsi Augustowo, w nawiązaniu do historii tejże wsi, w celu „stworzeniu podstaw i warunków do rozwoju agroturystyki i turystyki kulturowej wsi Augustowa i okolicy, odrodzeniu tradycyjnych nazw, przywróceniu ludzkiej pamięci historii i legendy *ziemi Jahusztouskaj*”⁵.

Wydaje się, że tego typu projekty, których celem było rozpoznanie lokalnej toponomastyki, sprzyjają docenieniu specyfiki leksykalno-przestrzennej wielokulturowego i wielojęzycznego obszaru Białostoczczyzny, ponadto otwierają nowe możliwości ochrony dziedzictwa *kultury języka odnoszącej się do przestrzeni*.

Drewniane budownictwo. Na obszarach wschodniej i południowej Białostoczczyzny wiele wsi ma starą zabudowę o niezwyklej sile ekspresji i bogatej kolorystyce, kipiącą rzeźbionym detalem tzw. *laubzegowym* (np. wsie Plutycze, Wojszki, Ciełuszki i Soce). Ale według służb konserwatorskich prawie nie ma tam zabytków! Mało opracowań, monografii, ruchu turystycznego, promocji, finansowania, pomysłów na funkcjonowanie. Powszechne wartościowanie architektoniczne także jest archaiczne – brak w nim szacunku dla owej przestrzeni. Zabytki, owszem, to cerkwie, dworki, z rzadka stare dziewiętnastowieczne chaty; jest we wsiach także architektura współczesna – wyraz prestiżu i rozwoju, lecz niemal nikt nie szanuje rozrzeźbionych, spatynowanych, pokrytych wielowarstwowym koronkowym ornamentem i bajecznie malowanych drewnianych wschodniopodlaskich domów z lat 30. lub co gorsza późniejszych, np. z lat 60. XX w.

Drewniane budownictwo ludowe od dawna wzbudzało zainteresowanie; badano zwłaszcza wątki etnograficzne, koncentrując uwagę na elementach reliktowych oraz reprezentatywnych dla okresów i kultur. Walory plastyczne uważano za drugorzędne. W związku z powyższym nowsze drewniane budownictwo, tj. dwudziestowieczne, pozostaje na marginesie zainteresowań etnografów i architektów, ustępując obiektom znacznie starszym: kilkusetletnim drewnianym kościołom, cerkwiom, karczmom i ponad stuletnim siedzibom wiejskim; jednak to właśnie budownictwo dwudziestowieczne było najbardziej ekspresyjne i tylko o takim wzmiankuje, przyjmując ekspresję niespotykaną we wcześniejszej architekturze ludowej jako wyróżnik i jako wartość (Szewczyk, 2006b; Gaweł, 2007).

Jako tło do rozważań o wartościowaniu krajobrazowych aspektów drewnianego budownictwa Podlasia, podaję casus łotewskiej Jurmały. W dniach 25-29.03.2003 r. przebywałem w owym miasteczku czy raczej przedmieściu Rygi, uczestnicząc

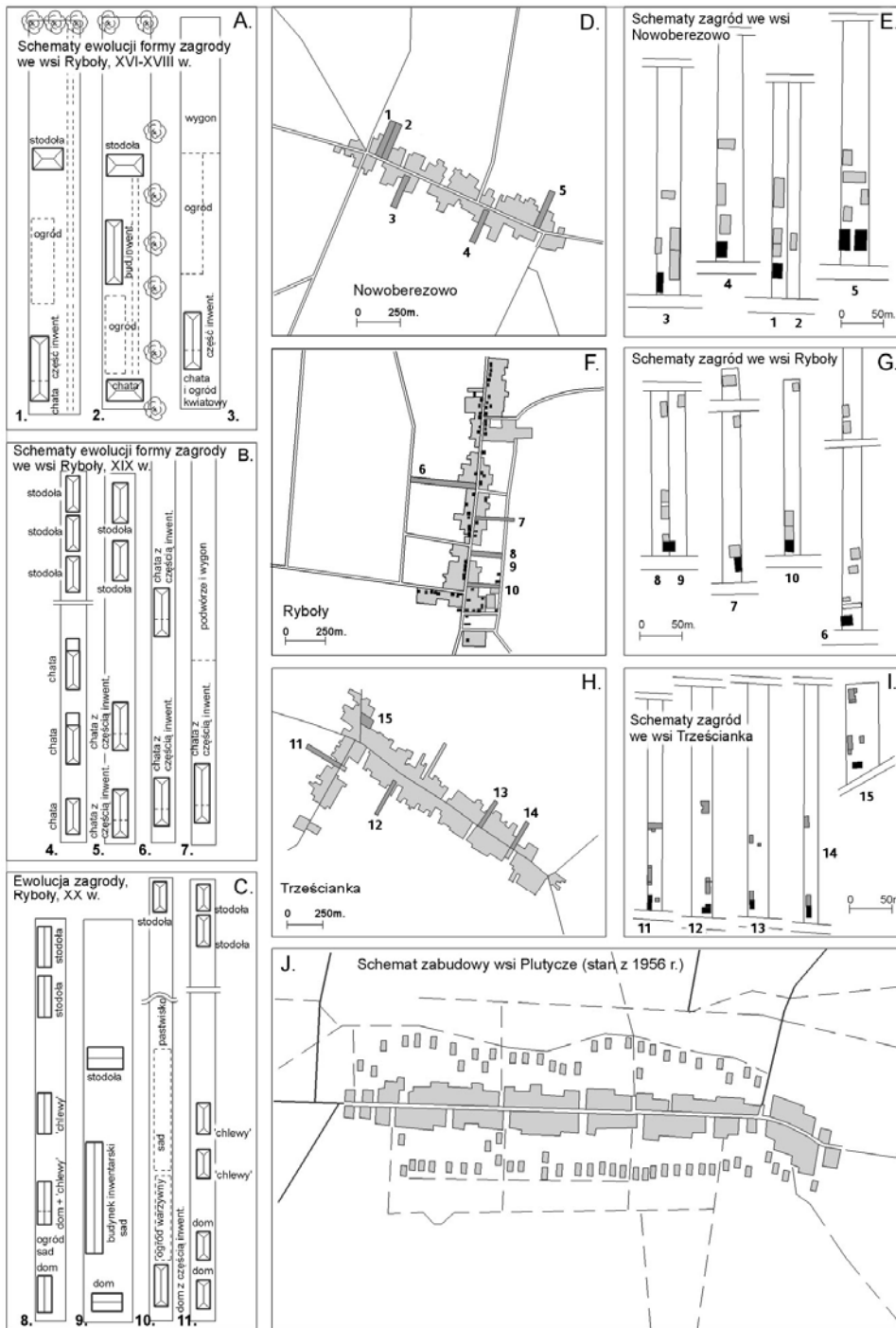
---

⁵ Projekt nagrodzono w konkursie *Kultura Bliska 2004*. Zob. internetową stronę projektu www.slanko.com.pl/jahusztowo oraz krótki opis w: www.witrynawiejska.org.pl/images/14362_kultura2004.pdf.

w konferencji „Integrative approaches towards sustainability”⁶. Zaskoczony bogactwem drewnianej architektury sprzed stu lat przeszedłem kilkadziesiąt kilometrów wąskich uliczek fotografując napotkane obiekty – często zdewastowane, czasami drastycznie przebudowane. Wrażenia streszczam: stare obiekty trzeba docenić i chronić. Do niedawna brak było ochrony. Niemniej 27.05.1998 r. zespół ekspercki z ramienia Unii Europejskiej poparł wniosek o wciągnięcie drewnianej zabudowy Jurmały na listę obiektów Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO. W obrębie Jurmały wyodrębniono 73 jednostki krajobrazowe podlegające ochronie (*landmarks*), w tym 11 o charakterze urbanistycznym, 32 architektoniczne i 30 plastycznych. Ostatecznie komisja UNESCO odrzuciła wniosek, motywując to m.in. niedostatkami działań konserwatorskich ze strony lokalnych władz. Niemniej ważny jest sam fakt dostrzeżenia potencjału architektury, potencjału budownictwa (bo nie wszystkie elementy zabudowy Jurmały można wg powszechnie przyjmowanej terminologii uznać za architekturę) i potencjału estetyki krajobrazu. Przez cały rok po moim pobycie w Jurmale refleksje narastały, przybierając postać stwierdzenia: Jurmała nie jest wyjątkiem. Także w Polsce działania konserwatorskie często nie nadążają za wartościowaniem architektoniczno-estetycznym. Przykładem są wsie południowo-wschodniej Białostoczczyzny, wciąż oczekujące na wnikliwą ocenę wartości kulturowych tkwiących w niezwykle specyficznej zabudowie z początku XX w. W układach owych wsi zostały utrwalone układy szesnastowieczne z okresu tzw. *pomiary włościan*; dziewiętnasto- i dwudziestowieczna zabudowa zachowuje te najstarsze układy w rozplanowaniu pomieszczeń i kształtach budynków, przydając do kilkuwiekowej tradycji bogate formy ornamentalne – nowsze (z lat 1920-1940 i sporadycznie do 1960), ale niezwykle charakterystyczne i o bogatym wyrazie plastycznym, których zaistnienie było rezultatem złożonych przemian społecznych i politycznych oraz specyficznych metod organizacji pracy na początku XX w. (Szewczyk, 2005b; Szewczyk, 2006a; Szewczyk, 2006c). Zabudowa owych podlaskich wsi nie jest wystarczająco opisana, skatalogowana i chroniona; moim zdaniem promocja wartości architektonicznych i krajobrazowych tej zabudowy, poparta opracowaniami studialnymi oraz działaniami konserwatorskimi, mogłaby być podstawą działań mających na celu złożenie wniosku o wciągnięcie drewnianej zabudowy wybranych wsi na listę obiektów Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO. Nawet gdyby próba wpisania tegoż budownictwa na listę dziedzictwa okazała się (najprawdopodobniej) nieudana, służyłaby promocji regionu (Szewczyk, 2005a).

---

⁶ Zob. <http://home.lanet.lv/~asi/conference.htm>.

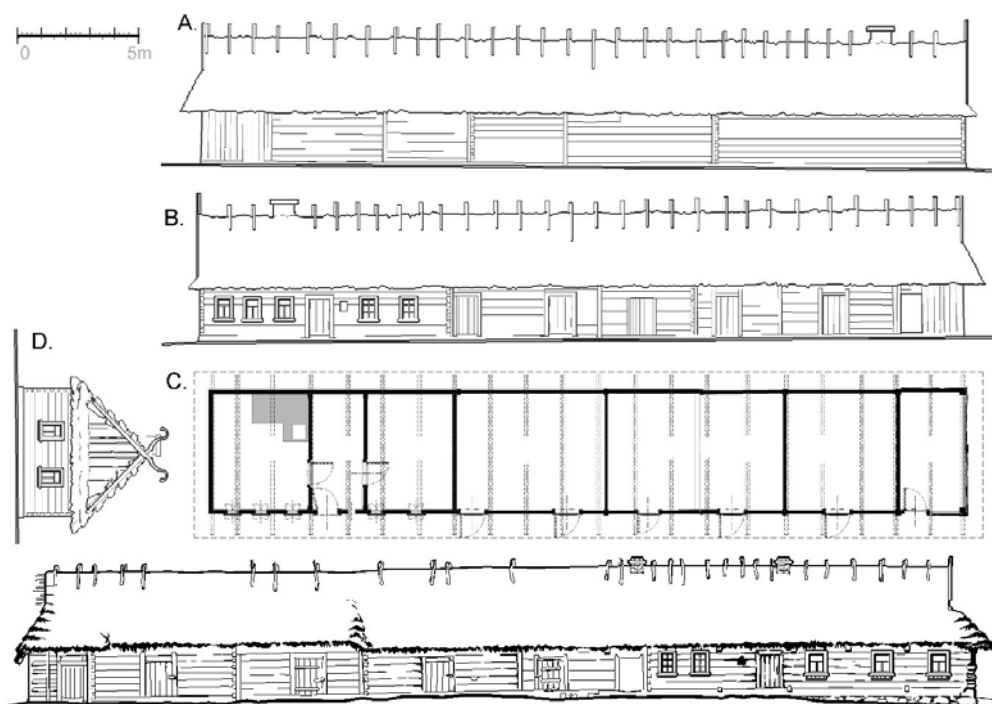

Ryc. 1. Charakterystyczne dla wsi szeregówek układy zabudowy, genetycznie wywodzące się z czasów "pomiaru włócznej" (1557 r.). Wskutek działań rodzinnych siedliska zostały skrajnie zwężone.

Źródło: Kolaż na podstawie: Cybulko Z.: *Formy przestrzenne zagród w dawnych wsiach szeregowych na przykładzie Nowoberezowa, Ryboń i Trześcianki*, "Biuletyn Konserwatora Województwa Białostockiego" z.4, 1998 s.6-28, oraz Cetera J.: *Ściany plecione w budownictwie ludowym południowej Białostoczczyzny*, "Rocznik Białostocki" t.XVIII, Muzeum Okręgowe w Białymstoku, Warszawa 1993 s.444.

Fig. 1. The settlement patterns specific to row-arranged villages, dated back to "pomiaru włóczna" agricultural reform (1557). Building plots have become extremely narrow as a result of continuous divisions.

Source: A collage based on: Cybulko Z.: *Formy przestrzenne zagród w dawnych wsiach szeregowych na przykładzie Nowoberezowa, Ryboń i Trześcianki*, "Biuletyn Konserwatora Województwa Białostockiego" vol.4, 1998 p.6-28, and Cetera J.: *Ściany plecione w budownictwie ludowym południowej Białostoczczyzny*, "Rocznik Białostocki" vol.XVIII, Muzeum Okręgowe w Białymstoku, Warszawa 1993 p.444.

Ryc. 2. Przykłady wąskiej zabudowy (tzw. zagrody wydłużone typu bielsko-hajnowskiego) na wydłużonych działkach we wsiach szeregówkach, we wschodniej części Podlasia. Źródło: autor na podstawie: Czajkowski J.: *Zagroda wydłużona typu bielsko-hajnowskiego*. "Polska Sztuka Ludowa" 3/1961 s.154 oraz Parnowska M.: *Vnutrennee ustrojstvo krestjanskogo žilogo doma v derevnjach rajona (povjata) Bel'sk Podljaski*, "Zeszyty Etnograficzne Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie" t.2, 1961(1962) s.168.

Fig. 2. Examples of narrow buildings (so called "elongated farm-houses of Bielsk-Hajnowka type"), on long farm plots in row-arranged villages in the east part of Podlasie. Source: drawn according to: Czajkowski J.: *Zagroda wydłużona typu bielsko-hajnowskiego*. "Polska Sztuka Ludowa" 3/1961 p.154, and Parnowska M.: *Vnutrennee ustrojstvo krestjanskogo žilogo doma v derevnjach rajona (povjata) Bel'sk Podljaski*, "Zeszyty Etnograficzne Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie" vol.2 1961(1962) p.168.

Fot. 1. Charakterystyczna zabudowa wschodniopodlaskiej wsi (Plutycze w gm. Bielsk Podlaski). (fot. J. Szewczyk, 2001).
Photo 1. The built environment of a village of the east part of the Podlasie region (Plutycze in Bielsk Podlaski commune). (photo by J. Szewczyk, 2001).

Ryc. 3. Ornamentyka wiejskiego budownictwa Białostoczczyzny (szczyty domów we wsi Wojszki w gm. Juchnowiec, i w okolicach).
Źródło: opracowanie własne.
Fig. 3. The examples of wooden adornments of country houses in the Białystok region (gables in Wojszki, Juchnowiec commune, and its surroundings).
Source: own compilation

WNIOSEK

Jak już wspomniano, celem artykułu jest wykazanie specyfiki i złożoności zagadnień związanych z wartościowaniem elementów ewoluującego dziedzictwa kulturowego, na obszarach pogranicza kulturowego, tj. na przykładzie Białostoczczyzny. Twierdzę, iż nieuchronne przemiany krajobrazu skorelowane z wielością tradycji i postaw wobec miejsc i przestrzeni (wynikającą z silnych podziałów etniczno-religijnych i wielokulturowości w społeczeństwie Podlasia), powodują, że niektóre niezwykle wyraziste wyróżniki lokalnej przestrzeni pozostają niedostrzegane i nie są objęte działaniami mającymi na celu ochronę tych wyróżników jako elementów dziedzictwa kulturowego.

LITERATURA

- Biegajło W., 1957: Szachownica gruntów i gospodarka trójpolowa na terenie województwa białostockiego. "Przegląd Geograficzny" t. XXIX z.3, PWN Warszawa, s.533-559.
- Gaweł A., 2007: Zdobnictwo drewnianych domów na Białostocczyźnie. Orthdruk, Białystok.
- Matus I., 1997: Zapomniana operacja, „Czasopis. Pismo Informacyjno-Kulturalne Wschodniej Białostocczyzny”, nr 6 s.24,25.
- Szewczyk J., 2005: The origins of the new craft: The roots of rich vernacular wooden ornamentation in the region of Bielsk Podlaski – Hajnówka [w:] Proceedings of the International Conference: Traditional craft in 21st century architecture (org.) Politechnika Szczecińska, Szczecin 4-5.04.2005, Wydawnictwa Politechniki Szczecińskiej, Szczecin, s.106-112
- Szewczyk J., 2005: Łotewskie uzdrowisko Jurmała a problemy wartościowania architektury drewnianej miast, uzdrowisk i obszarów otwartych. Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. Europa, region, turystyka: specyfika przestrzeni regionalnej - jej ochrona zachowanie i rozwój, [org.] ECOVAST - Europejski Ruch Odnowy Wsi i Małych Miast Sekcja Polska & Polskie Towarzystwo Geograficzne - Oddział Białostocki, Białowieża 20-22.05.2004, [wyd.] Fundacja EŚiZN, Białystok 2005 s.262-271.
- Szewczyk J., 2006: Ściana szczytowa chaty bielsko-hajnowskiej [w:] D. Korolczuk [red.:] X Międzynarodowa Konferencja z cyklu Kierunki Planowania Przestrzennego i Architektury Współczesnej Wsi, nt. „Współczesne przekształcenia przestrzenne obszarów wiejskich – stan istniejący oraz uwarunkowania i możliwości rozwoju”, Białystok 29-30 maja 2003, Politechnika Białostocka, Białystok s.249-258.
- Szewczyk J., 2006: Geneza zdobnictwa domów mieszkalnych we wsiach południowej i wschodniej Białostocczyzny, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” z.12 Białystok s.108-146.
- Szewczyk J., 2006: The Roots of Rich Traditional Vernacular Ornamentation in Białystok Countryside, [w:] Sovremennye problemy architektury i strategija architekturnogo obrazowanija – Sbornik naučnych trudov, „Architekturnye tetradi” v.1, Ministerstvo obrazowanija Respubliki Belarus’, Belorusskij nacionalnyj techničeskij universitet, Minsk s.74-79
- Zaborski B., 1926: O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu. Prace Komisji Etnograficznej PAU, Kraków s.75.

SUMMARY

LANDSCAPE CHANGES IN BIAŁYSTOK REGION

The paper refers to the problems of estimation of vernacular landscape in north-eastern Poland. These problems can impede successful planning and revitalisation efforts, unless a profound culture knowledge is applied. The selected landscape issues discussed are: a landmark patchwork (strongly atomised in the past and eliminated by land consolidation until 70's), a toponymy landmark (that refers to the scientific study of place-names – toponyms, their origins, meanings, use and typology), and wooden vernacular building in Podlaskie voivodeship (region). Besides, it is claimed that these issues might be taken under account when preparing acts of local law (such as a Local Spatial Management Plan) and pre-law documents (a Study of the Conditions and Directions of the Spatial Management of a Commune; a Development Strategy etc.), in order to control and manage heritage-aware landscape planning. The subject matter should be taken into consideration and studied carefully in the future, as this is essential for the proper recognition of cultural values of local vernacular building, immaterial cultural heritage and the values of landscape itself.